

Metodologia traducerii textelor patristice în limba română¹ – premisele unei traductologii patristice în spațiul românesc

Octavian GORDON

This paper aims to set the outlines for the projection of a patristic traductology, taking into account the history of the Romanian patristic translations, as well as the history of the main schools of translation, the principles mentioned discontinuously upon publication of a translation, the principles of a general theory of translation, and last but not least, the actual tendencies regarding patristic translations.

1. Preliminarii.

1.1. Scurt istoric al unei ramuri științifice încă nenăscute.

Literatura română timpurie s-a format mai cu seamă prin traduceri din slavonă și, mai târziu, din greacă, întâi de toate ale cărților de cult și ale Bibliei. În secolul XVII au început să apară cele mai însemnate traduceri ale scrierilor patristice de limbă greacă (numărînd, printre acestea, și *Vieți ale Sfinților*), dar abia în secolele XVIII-XIX s-au creat adevărate școli de traducători ai marilor opere ale literaturii creștine bizantine, în centrele monastice de la Neamț, Căldărușani și Cernica. O nouă linie traductologică, delimitată de considerente academice, deci științifice, s-a format la începutul veacului trecut, în perioada interbelică, dar impunerea devastatoare a comunismului a rețezat aproape orice elan în traducerea literaturii creștine, în general. Cazuri aproape dramatice, precum cele reprezentate de Pr. Dumitru Stăniloae, Pr. Dumitru Fecioru sau de I.G. Cman, n-au constituit decît încercări izolate, a căror timiditate a fost estompată de curajul inițiativei Patriarhului Justin, care a reușit, chiar în condiții de grea presiune din partea regimului totalitar, să înființeze o Comisie de traducere a Părinților și Scriitorilor Bisericești, cunoscută sub abrevierea „PSB”.

Liberalizarea traducerilor patristice de după 1989 a fost, desigur, un moment așteptat de o întreagă elită nu doar teologică, ci de o elită a culturii, în general, astfel încît multe edituri prestigioase, precum Humanitas, Polirom, Paideia, Anastasia, Sophia, Bizantină au ales nu numai să publice volume separate, ci și să creeze ambițioase colecții de traduceri ale operelor Sfinților Părinți.

¹ Comunicarea de față nu prezintă rezultatele unei cercetări filologice în sens strict, așa cum se procedează în mod obișnuit, ci propune mai degrabă un proiect de cercetare traductologică. O bună parte a conținutului acestei comunicări constituie o prelucrare pe baza sintezei elaborate în cadrul unei rezidențe de cercetare la Berlin, oferite de Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu” din capitala germană (septembrie-octombrie 2009).

Totuși, lipsa unei școli și a unei metodologii traductologice a generat un adevărat haos, astfel încât, după apariția a nenumărate traduceri a căror slabă calitate ar face orice cultură europeană să roșească, se simte tot mai acut nevoia elaborării unui set de principii de traducere a literaturii patristice, care să-i ghideze corect, onest și plăcut, totodată, pe actualii și pe viitorii traducători ai literaturii creștine de limbă greacă și latină.

Un astfel set de principii nu poate fi elaborat decât într-o perioadă destul de îndelungată, după cercetarea istoriei traducerilor patristice în limba română, a școlilor de traducători, a eventualelor principii enunțate sporadic cu ocazia publicării vreunei traduceri oarecare, a principiilor traductologiei generale (având câteva puncte de plecare, precum Friedrich Schleiermacher, Alexander von Humboldt, Umberto Eco sau Paul Ricoeur), precum și a tendințelor actuale în elaborarea traducerilor patristice. Toate acestea constituie repere importante pentru un amplu proiect de cercetare, care se va întinde pe mai mulți ani, dar care are nevoie, întâi de toate, de elaborarea unei metode de cercetare serioase și amănunțite. Toate acestea constituie repere importante pentru un amplu proiect de cercetare ce vizează întemeierea unei **traductologii patristice**, cu întindere pe cel puțin zece ani de cercetare în echipă.

1.2. Motivația demersului propus.

Ceea ce motivează un atare demers este, pe de o parte, observația personală a unei diferențe între traducerile din literatura patristică realizate în medii ale Bisericii Ortodoxe Române și traduceri efectuate fie în medii eterodoxe, fie în medii neutre (sau declarate neutre) din punct de vedere confesional, iar pe de altă parte, comentarii neoficiale „de culoar” pe marginea unor traduceri din literatura patristică, comentarii care revendică o anumită certitudine cu privire la apartenența confesională a traducerilor. Practic, se aud foarte adesea fraze de tipul „această traducere sigur este făcută de un catolic” sau „din această traducere răzbește un puternic iz ortodox”. Și într-unul, și în celălalt caz, rămâne aceeași nelămurire dacă diferențele observate țin de o înrădăcinată opțiune (voluntară sau inconștientă, deci naturală) cu amprentă confesională sau țin efectiv de corectitudinea sau incorectitudinea traducerii sau a stilului de traducere.

În afară de aceste considerente externe, determinarea de a cerceta problema confesionalității sau non-confesionalității traducerilor din literatura patristică a fost accelerată de propria noastră experiență cu textul. De multe ori, ne-am aflat în fața a cel puțin două variante de traducere, ambele / toate corecte din punct de vedere gramatical. Corectitudinea gramaticală nu echivala însă cu acea corectitudine filologică spre care tinde orice traducător onest, iar alegerea uneia dintre variante trebuia să țină cont de canoanele stilisticii, dar, de multe ori, și de valoarea confesională pe care o implica.

Pentru a ilustra cele expuse mai sus, recurgem la un exemplu pe cât de banal, pe atât de concludent: este evident că, pentru fraza din limba greacă «Ἰησοῦς Χριστὸς σώσει τὸν κόσμον», o traducere de tipul „Iisus Hristos va mântui lumea” va fi considerată ca aparținând registrului ortodox, în timp ce „Isus Cristos (*sic!*) va salva

lumea” este catalogată imediat drept o frază cu iz catolic / occidental, dacă nu cumva sectar. Din observarea diferențelor dintre cele două traduceri derivă automat o serie de întrebări de tipul: „Care dintre cele două este mai corectă?” / „Sînt ambele traduceri corecte?” / „Există implicații hermeneutice ale opțiunii pentru una sau alta dintre variante?” / „În ce măsură expresia confesională trădează o înțelegere adîncă a teologiei implicate?” / „Pînă la ce punct este păstrată / viciată înțelegerea teologică în funcție de termenii / stilul traducerii?” etc.

Așa cum am arătat însă și în articolul nostru din numărul pe luna noiembrie 2009 al revistei *Convorbiri literare*, necesitatea unei traductologii pentru literatura antică este cerută de lipsa enunțării unor criterii pe baza cărora să se poată afirma că o traducere dintr-un autor grec sau latin este bună, rea sau mediocră². Cu atît mai mult crește dificultatea evaluării atunci cînd vorbim de texte bisericești, întrucît aici dimensiunea lingvistică a actului retoric este estompată de o altfel de înțelegere a textului, acest „altfel” fiind subliniat în repetate rînduri atît în vremurile biblice, cît și în epocile următoare, chiar de către autorii textelor în cauză. De aceea, cel puțin o parte din răspunsurile așteptate la finalul proiectului de față vor fi indisolubil legate de ceea ce se cheamă îndeobște „filozofia limbajului” la Sfinții Părinți.

1.3. Situația pe plan internațional.

Traductologia, ca știință filologică de sine stătătoare, are deja o tradiție respectabilă, nu atît prin vechimea ei, cît prin participarea celor care au elaborat-o. Friedrich Schleiermacher, Alexander von Humboldt, Umberto Eco sau Paul Ricoeur, amintiți și mai sus, sînt doar cîteva din numele de referință care au contribuit incontestabil la dezvoltarea acestei științe umaniste. Din această traductologie generală s-au dezvoltat ramurile secundare ale traductologiei aplicate la diverse limbi moderne, de un interes crescut în zilele noastre, și, ceea este mult mai relevant pentru proiectul nostru, s-a dezvoltat și traductologia biblică, în strînsă legătură cu nașterea hermeneuticii moderne și cu teoriile legate de abordarea teologică, istorică sau filologică a textului biblic.

Legat sau nu de traducerea Bibliei, începînd cu secolul al XIX-lea, în spațiul german au fost enunțate, cu diverse prilejuri, anumite principii de traducere a textelor scrise în greaca veche sau în latină, fără ca aceasta să constituie măcar începutul unei traductologii propriu-zise, care să aibă ca obiect textele Antichității clasice.

Recent, începînd cu anul 2005, școala germană de filologie a demarat un vast proiect intitulat *Transformation der Antike* (cu subsecțiunea *Übersetzung der Antike*), sub egida Universității Alexander von Humboldt³, care își propune ca, pînă în 2012, să analizeze, pe de o parte, principalele principii de traducere a literaturii antice în spațiul german, enunțate sporadic de figuri celebre precum Schleiermacher, von Humboldt sau Wilamowitz-Moellendorff, iar pe de altă parte,

² Octavian Gordon, *Despre necesitatea unei traductologii pentru literatura antică*, în „Convorbiri Literare”, noiembrie 2009, nr. 11 (167), p. 161.

³ Vezi site-ul <http://www.sfb-antike.de/teilprojekte/b07-uebersetzung-der-antike.html>. Vezi, de asemenea, lista bibliografică de la finele articolului de față.

marile traduceri din greaca și latina autorilor clasici în limba germană de la 1800 pînă în prezent. Scopul este evident: acela de a constitui un nou set de principii de traducere, *eine Übersetzungstheorie* pentru viitoarele generații de traducători ai literaturii antice.

După știința noastră, aceasta este prima încercare notabilă de a fundamenta o traductologie pentru textele Antichității și constituie un veritabil punct de reper pentru ceea ce propunem în cadrul acestei comunicări. Totuși, după mărturia celor implicați în proiectul de la Berlin, cu care am avut șansa unor întâlniri pentru a discuta despre acest subiect, corpusul de texte pe care l-au avut în vedere nu include și literatura patristică.

1.4. Situația la nivel național.

De vreme ce ne raportăm de la bun început la o „știință nenăscută”, care este traductologia patristică, ne așteptăm ca nici în spațiul culturii române demersurile pentru o traductologie patristică să nu fie prea avansate. Totuși, există cîteva repere, fie sub forma unor enunțări sporadice în prefețele sau în notele asupra edițiilor unor traduceri patristice, fie chiar sub forma unor articole⁴, care arată că există preocuparea pentru elaborarea unui set de principii traductologice în privința textelor patristice. O abordare traductologică metodică – singura de care avem știință în spațiul românesc – o constituie teza de licență a lui Marius Portaru, intitulată *Principii de traducere a textului patristic. Studiu de caz: traducerea în românește a operei Sfântului Maxim Mărturisitorul de către Părintele Dumitru Stăniloae*, susținută în anul 2008 la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a Universității din București, sub îndrumarea Profesorului Adrian Marinescu. Analiza pe care o propune Marius Portaru poate constitui un model pentru întreprinderi similare, necesare pentru constituirea unei priviri de ansamblu asupra unei componente esențiale a traductologiei patristice din spațiul românesc⁵.

2. Direcții de cercetare necesare elaborării unei traductologii patristice.

O astfel de traductologie, ale cărei delimitări de traductologia generală, pe de o parte, iar pe de altă parte, de traductologia biblică, o ramură științifică deja recunoscută ca atare, nu sînt încă foarte clare, ar presupune, în opinia noastră, următoarele componente: 1. Constituirea unei bibliografii (exhaustive) a traducerilor patristice în limba română, de la originile literaturii române pînă în prezent; 2. Investigarea liniilor traductologice implicite – cele date de traducerile patristice înseși; 3. Investigarea liniilor traductologice explicite (exprimate ca atare în prefețe, note asupra edițiilor, introduceri, note de traducător, articole, lucrări mai ample); 4. Elaborarea unui set de principii privind traductologia patristică, care să servească viitoarelor generații de traducători drept reper fundamental în actul de traducere. Le vom detalia pe rînd:

2.1. Constituirea unei bibliografii (exhaustive) a traducerilor patristice în limba română, de la originile literaturii române pînă în prezent.

⁴ Vezi lista bibliografică de la finele acestui articol.

⁵ Vezi *infra*, sub 2.3.

O atare lucrare bibliografică presupune centralizarea unor date în mare măsură deja catalogate în alte lucrări bibliografice, iar alcătuirea unei baze de date în care cîmpurile de căutare obișnuite – autorul tradus, traducător (dacă poate fi identificat), data (fie și aproximativă), locul traducerii (fie și aproximat), editură, revista în care a fost publicată (dacă este cazul), numărul manuscrisului (pentru traducerile inedite) etc. – nu pare a fi o întreprindere anevoioasă, chiar dacă laborioasă. Totuși, va fi dificil de inventariat acele traduceri sau fragmente de traduceri patristice care constituie părți din lucrări mai ample, publicate sau inedite. Avem în vedere cel puțin exemplul *Proloagelor*, care cuprind diverse „Cuvinte” ale unor Părinți ai Bisericii, la diferite „prăznuiri” sau „pomeniri” din cursul anului bisericesc.

2.2. Investigarea liniilor traductologice implicite.

Analiza, din punct de vedere traductologic, a traducerilor patristice din spațiul românesc trebuie să aibă în vedere, eventual în cadrul unor proiecte de sine stătătoare, cel puțin trei etape principale. Criteriile acestei periodizări sînt, în mare măsură, subiective și intuitive, ele fiind mai degrabă rodul unor observații pasagere, nesistematice. Propunem, totuși, ca analiza traductologică să se desfășoare asupra a trei corpusuri literare distincte, și anume:

2.2.1. Traduceri importante de la începuturile literaturii române pînă în secolul al XIX-lea⁶.

Pentru spațiul literaturii bisericești, cum este cazul literaturii patristice, în secolul al XIX-lea asistăm la începutul secularizării limbajului. Începînd cu sfîrșitul acestui veac, devine din ce în ce mai evidentă adoptarea, inclusiv în spațiul teologiei academice românești, a unui alt limbaj decît folosit pînă atunci în traducerile patristice, motiv pentru care secolul al XIX-lea devine un punct de reper, un marcaj cronologic important pentru traductologia patristică. Metodologic, corpusul literar de investigat ar putea fi supus următoarelor categorii:

2.2.1.1. Traduceri aparținînd celor trei mari școli de traduceri patristice din mediile monahale românești: Școala de la Neamț, Școala de la Cernica și Școala de la Căldărușani.

Este posibil ca, de fapt, să avem de-a face cu o singură școală de traducere a textului patristic, întemeiată de opera stareșului Paisie de la Neamț și continuată de ucenicii lui, atît la Mănăstirea Neamț, cît și la Mănăstirile Cernica și Căldărușani, din apropierea Bucureștilor⁷.

2.2.1.2. Traduceri de dinainte de secolul al XX-lea, care nu s-au înscris în cadrul celor trei școli de traduceri patristice.

⁶ În stadiul de lucru actual, nu putem delimita cu certitudine primele două etape ale acestei periodizări, motiv pentru care pragul de trecere spre cea de-a doua perioadă poate urca, în funcție de mediul traducerii, pînă în secolul al XX-lea.

⁷ Vezi Dan Zamfirescu (ed.), *Paisianismul – un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Editura Roza Vânturilor, București, 1996, precum și D. Furtună, *Ucenicii stareșului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, Editura Nemira, București, 2002.

Aici avem în vedere alte traduceri de sine stătătoare din literatura patristică, efectuate în alte medii decât cel propriu-zis paisian. Este cazul operei lui Veniamin Costachi, bunăoară.

2.2.1.3. Traduceri ale unor fragmente de scrieri patristice, incluse în cărțile de cult. Este cazul *Proloagelor*⁸.

2.2.2. Traducători renumiți ai secolului trecut, de dinainte de 1989.

2.2.2.1. Încercări de constituire a unor colecții de traduceri patristice în secolul al XX-lea, cum ar fi „Izvoarele Ortodoxiei” sau „Părinți și Scriitori Bisericești”, la care au contribuit nume celebre în teologia ortodoxă românească, precum Pr. Dumitru Fecioru, Pr. Olimp Căciulă, Pr. Teodor Bodogae sau Pr. Dumitru Stăniloae.

2.2.2.2. Traduceri din secolul trecut, efectuate în afara colecțiilor de traduceri.

2.2.2.3. Traduceri patristice în revistele bisericești, precum *Studii Teologice*, *Biserica Ortodoxă Română*, *Ortodoxia*, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, *Mitropolia Ardealului* (denumită, între anumite perioade, și *Revista Teologică*), *Mitropolia Olteniei*, *Altarul Banatului*, *Glasul Bisericii*, *Candela* ș.a.

2.2.2.4. Alte traduceri (nepublicate), ca, de exemplu, tezele de licență din arhiva Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București⁹, constând în traducerea, introducerea și adnotarea unor texte patristice.

2.2.3. Traduceri din literatura patristică apărute după evenimentele din decembrie 1989.

Desigur, momentul schimbărilor politice din România anului 1989 a constituit un nou început, exploziv, am putea spune, pentru opera de traducere a textelor patristice. Entuziasmul, nedublat însă și de o pregătire temeinică, s-a făcut simțit nu numai în mediile bisericești, ci poate în primul rând, în spațiul laic, astfel încât asistăm la o crescândă editare de carte patristică. Propunem o investigație traductologică asupra următoarelor categorii de texte patristice: 1. Traduceri din cadrul celor mai importante colecții de traduceri patristice. 2. Traduceri patristice individuale, în afara unor colecții. 3. Traduceri patristice publicate în revistele bisericești¹⁰. 4. Tipărirea unor traduceri patristice vechi, aflate în manuscrise. 5. Retipărirea unor traduceri patristice mai vechi. 6. Revizuirea unor traduceri patristice publicate anterior.

Fără îndoială, din tot acest volum uriaș de traduceri patristice este necesară delimitarea unui corpus literar de analizat, ceea ce presupune și o etapă preliminară pentru stabilirea criteriilor de selecție.

2.2.4. Repere traductologice.

Pentru fiecare din perioadele și subcategoriile menționate mai sus, propunem o analiză a traducerilor în funcție de următoarele aspecte:

Gradul de literalitate față de originalul grecesc / latin.

⁸ Cf. *supra*, sub 2.1.

⁹ Este posibil ca și la alte Facultăți de Teologie să se fi realizat astfel de teze de licență.

¹⁰ Vezi *supra*, sub 2.2.2.3., la care se adaugă și alte titluri, mai recente: *Tabor*, *Candela Moldovei* etc.

Posibilitatea efectuării traducerilor după versiuni în limbile moderne, acolo unde nu este indicat în mod explicit acest lucru.

Gradul de influență bizantină sau neogrecescă.

Gradul de influență occidentală.

Gradul de dependență față de limbajul bisericesc contemporan cu traducerile. Aici sînt vizate în special cărțile de cult și traducerile biblice, dar și literatura omiletică, bunăoară.

Relația specială a traducerilor patristice cu traducerile imnelor liturgice. Traducători care au tradus (din greacă) atît literatură patristică, cît și texte liturgice.

2.2.5. Diferențe confesionale de limbaj în traducerile patristice din limba română.

Concomitent cu reperele traductologice indicate, punctul central al traductologiei patristice românești credem că este dat de relevanța pentru traductologia patristică a relației speciale între traductologie (propriu-zisă) și hermeneutică de tip confesional. Cu alte cuvinte, sarcina traductologului este să găsească acele rațiuni care stau la baza diferențelor confesionale de limbaj pe care le întîlnim în diverse traduceri patristice, propunîndu-și următoarele obiective majore:

2.2.5.1. Identificarea, inventarierea și clasificarea diferențelor confesionale de limbaj.

În ciuda opiniilor exprimate mai mult sau mai puțin oficial în legătură cu existența unei amprente confesionale în traducerile patristice, pornim de la premisa că atare diferențe marcate confesional există, întrucît, sporadic, ele pot fi observate la o simplă lectură. Ceea ce propunem este identificarea acelor termeni, expresii sau stiluri de traducere a scrierilor Sfinților Părinți în limba română, specifice unei confesii sau alteia, în traducerile deja efectuate / publicate. Întîi de toate, propunem identificarea diferențelor între limbajul ortodox *versus* limbajul occidentalizant, dar trebuie văzut dacă există sau nu diferențe de limbaj între confesiunile eterodoxe: dacă, de exemplu, o traducere poate fi catalogată drept catolică, protestantă, penticostală, new-age-istă, în funcție de limbajul folosit, sau nu.

Această componentă a analizei este deosebit de importantă pentru a răspunde unui set de întrebări care atîrnă foarte greu asupra grumazului unui traducător al zilelor noastre:

Pînă la urmă, se poate vorbi de o traducere confesională sau nu? Se poate spune despre o traducere întregă, un cuvînt / o expresie / o frază tradusă în limba română că are iz ortodox, catolic, protestant etc.? Sau vorbim doar de traduceri corecte sau incorecte din punct de vedere științific?

Dacă există diferențe confesionale în privința traducerilor patristice, o traducere poate fi concomitent și confesională, și corectă din punct de vedere științific?

Ținînd cont de faptul că o traducere are menirea de a reda cît mai fidel spiritul și litera autorului original, este posibilă: a) realizarea unei traduceri neconfesionale, strict filologice; b) realizarea (în echipă) a unei traduceri patristice în spirit

ecumenic (la care să contribuie membri ai diverselor confesiuni) și totodată corectă din punct de vedere științific?

2.2.5.2. Analiza diferențelor confesionale de limbaj din perspectivă traductologică și hermeneutică.

Dacă cel dintâi obiectiv are o dimensiune strict filologică, al doilea obiectiv major al proiectului de față implică întâlnirea dintre două ramuri științifice diferite, deși înrudite: traductologia și hermeneutica. Practic, la acest nivel, analiza urmărește diferențele confesionale de limbaj din traduceri patristice din perspectiva traductologiei patristice și a hermeneuticii (bisericești și / sau patristice). În această etapă, traductologul are de răspuns la următoarele întrebări:

Diferențele de tip confesional din traduceri patristice au relevanță pentru înțelegerea textului original?

În cazul în care din punct de vedere filologic sînt corecte mai multe variante, opțiunea pentru o variantă sau alta este determinată (și) de înțelegerea confesională a textului?

Înțelegerea de către cititorul creștin (indiferent de confesiune) a textului tradus poate fi „manipulată” de către traducător, în sensul inducerii anumitor idei care au relevanță în plan dogmatic, spiritual sau chiar în privința modelului de conduită creștină?

În cele din urmă: care este relevanța pentru traductologia patristică a relației între traductologie (propriu-zisă) și hermeneutică de tip confesional?

În circumscrierea și formularea acestui obiectiv, ținem cont și de o binecunoscută premisă care ține de istoria Creștinismului, și anume faptul că cele mai multe erezii și schisme ale Creștinătății (generînd inclusiv innumărate conflicte istorice) s-au configurat în urma unei *altfel* de înțelegeri a unui termen / expresii / idei exprimate într-un anumit limbaj. Desigur, aceste evenimente ale istoriei nu se limitează la chestiuni care țin de limbă și limbaj, avînd o incomensurabilă complexitate, dar, în mod evident, cele mai multe conflicte de acest fel au pornit de la exprimarea diferită (ca urmare a unei înțelegeri diferite) a unor realități teologice. Este de ajuns să amintim aici doar conflictul / conflictele generate de arianism, desprinderea Bisericilor numite necalcedoniene sau, în cele din urmă, Marea Schismă din anul 1054.

Punctul de reper fundamental al analizei îl va constitui filozofia limbajului la Sfinții Părinți, adică concepțiile despre limbă și limbaj ale înșiși autorilor textelor a căror traducere este supusă analizei. În funcție de acest reper teoretic, se poate demonstra dacă și în ce măsură diferențele confesionale de limbaj din traducere imprimă o înțelegere diferită a ceea ce ar fi vrut autorii textelor originale să exprime; dacă, spre exemplu, o expresie de tipul *abc*, specifică limbajului ortodox, să spunem, determină o înțelegere dogmatică, liturgică, morală etc. diferită față de expresia *xyz*, specifică limbajului catolic, asumînd faptul că atît expresia *abc*, cît și expresia *xyz* sînt corecte din punct de vedere gramatical și stilistic, aflîndu-se într-o oarecare relație de sinonimie. De asemenea, în privința traducerilor (declarat) „strict filologice” sau „neconfesionale”, „care se adresează unui public laic”,

analiza va constata dacă ele propun un limbaj propriu, cultural, să zicem, și potrivit nevoilor actuale ale publicului cultivat, sau reprezintă un amestec de expresii (în sensul larg) pînă la urmă tot confesionale, imprimînd, în felul acesta, o înțelegere strîmbă și o imagine neconforme cu viziunea de ansamblu a autorului patristic respectiv.

În urma acestui tip de analiză traductologică, dacă premisele de la care pornim se adevăresc, se conturează și cîteva consecințe legate de textul patristic:

2.2.5.3. O mai bună cunoaștere a specificului confesional creștin din punct de vedere al limbajului.

Analiza diferențelor de limbaj va conduce, de bună seamă, la o mai bună cunoaștere a specificului fiecărei confesiuni creștine din spațiul românesc, din perspectiva limbajului. După cum se pot determina caracteristici aparte (din punct de vedere confesional) ale arhitecturii și vestimentației ecleziiale, sau ale tipului de cîntare din Biserici, tot astfel credem că se pot cunoaște acele trăsături specifice ale limbajului confesional, cu o anumită relevanță în plan hermeneutic.

2.2.5.4. Sporirea interesului pentru ca teologia din spațiul românesc să opereze cu instrumentele ei specifice.

Dacă se va dovedi că diferențele confesionale de limbaj din traducerile patristice sînt relevante pentru o înțelegere diferită din punct de vedere teologic, atunci teologii din România vor fi mai determinați să acorde importanță recursului la instrumentele specifice teologiei, inclusiv limbile clasice.

2.2.5.5. Delimitarea traductologiei patristice de traductologia biblică.

O dată cu analiza diferențelor confesionale de limbaj în cazul traducerilor patristice, se va vedea dacă există, care sînt și de ce există diferențe între traductologia patristică și traductologia biblică.

2.2.5.6. Patristic = bisericesc?

În sfîrșit, răspunsul la întrebările legate de relevanța hermeneutică în plan confesional a diferențelor de limbaj din traducerile patristice va conduce, în opinia noastră, și la conturarea răspunsului la o serie de întrebări ce țin de domeniul Patrologiei:

Sfinții Părinți, autorii textelor numite „patristice” aparțin Bisericii sau nu?

Prin „patristic” se poate înțelege exclusiv „bisericesc”?

Poate fi domeniul Patristicii laic?

2.3. Investigarea liniilor traductologice explicite.

2.3.1. Investigarea liniilor traductologice explicite (exprimate ca atare, *ad hoc* sau involuntar, în prefețe, note asupra edițiilor, introduceri, note de traducător, articole, lucrări mai ample), ar presupune, după alcătuirea unei bibliografii a principiilor de traducere patristică enunțate, în primul rînd o **clasificare tipologică**.

2.3.2. Analiza critică a principiilor de traducere formulate de diferiți traducători din spațiul românesc ar trebui să țină cont de: 1. Traductologia generală; 2. Concepția saussuriană (și, implicit, a curentului structuralist) despre limbaj; 3. Filozofia limbajului la Sfinții Părinți. 4. Comparația cu principiile de

traducere a literaturii antice exprimate în spațiul german¹¹. Această ultimă componentă nu este neapărat necesară, dar, mai ales fiindcă este singurul demers de acest fel în ceea ce privește literatura antică, ni se pare a fi foarte utilă din punct de vedere metodologic.

2.3.3. De asemenea, un atare demers ar aduce un plus de precizie, analizând inclusiv **compatibilitatea principiilor enunțate de traducător cu traducerea propriu-zisă**, prin verificarea cu textul grecesc original. De pildă, se va vedea în ce măsură „literalitatea” pretinsă de majoritatea traducătorilor se regăsește sau nu în traducere, sau în ce măsură este doar un concept traductologic „la modă”.

2.4. Elaborarea unui set de principii de traducere – în loc de concluzii.

Formularea unei teorii a traducerii textului patristic care să le servească viitoarelor generații de traducători din Sfinții Părinți drept reper fundamental în actul de traducere este un deziderat de o complexitate pe măsura tuturor aspectelor traductologice la care ne-am referit mai sus. Chiar și în cazul conjugării mai multor eforturi, ar dura ani de zile pentru a investiga toate aceste componente traductologice. Ceea ce se poate realiza însă pe termen scurt, după investigarea minimală, inclusiv din punct de vedere confesional, a traducerilor patristice și a principiilor de traducere enunțate, este formularea unei traductologii patristice *in nuce*, a unei traductologii patristice pilot, pe baza selecției critice a principiilor de traducere formulat deja, dar și pe baza analizei traducerilor înseși. Scopul este de a avea la îndemână un set minimal de principii, care să-i ghideze în mod onest și limpede pe traducătorii textelor patristice în limba română.

Un atare ghid de traductologie patristică trebuie să aibă în vedere următoarele componente:

1. Trăsături aparte ale traducerilor patristice, în comparație cu traducerile din literatura profană de limbă greacă și de limbă latină¹².

2. Relația dintre formularea și aplicarea unei traductologii patristice și hermeneutica bisericească (dacă putem vorbi despre o atare hermeneutică).

3. Trăsături aparte ale traducerilor patristice, marcate confesional, dacă se dovedește că există o astfel de delimitare confesională.

La final, am dori să subliniem următorul lucru: dacă, în urma analizei diferențelor confesionale de limbaj, se ajunge la concluzia că, din punct de vedere hermeneutic, acestea nu au nici o relevanță, atunci singurele criterii pe baza cărora poate fi elaborat un set de principii de traducere a textului patristic sînt exclusiv de natură filologică. Dimpotrivă, în cazul în care se constată o diferențiere confesională de limbaj pornind de la hermeneutici diferite, atunci, în mod necesar, și principiile de traducere vor fi alcătuite esențialmente ținînd cont de criteriile teologice, inclusiv confesionale, fără a ignora însă aspectele filologice.

¹¹ Vezi *supra*, sub 1.3., precum și titlurile în limba germană din bibliografia finală.

¹² Cu două subdiviziuni centrale: 1. Probleme speciale pe care le ridică traducerea textului patristic și posibila lor rezolvare; 2. Relația traducerilor din literatura patristică cu traducerile textelor biblice și liturgice.

Bibliografie

- Alfev, Hilarion, *Moștenirea patristică și modernitatea*, trad. de Ștefan Tomșa, în „Revista Teologică”, 2 (2007), p. 24-47
- Coman, pr. Constantin, *Ediții revizuite ale unor traduceri vechi din opere patristice*, în „Studii Teologice”, 3 (2005), p. 98-119
- Coman, Pr. Constantin, *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o ermineutică duhovnicească*, Ed. Bizantină, București, 2002
- Furtună, D., *Ucenicii stareșului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*, Editura Nemira, București, 2002
- Harbsmeier, M., Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Übersetzung antiker Literatur. Funktionen und Konzeptionen im 19. und 20 Jahrhundert* (Transformationen der Antike, Bd. 7), Berlin und New York, de Gruyter, 2008
- Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Dokumente zur Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*, Transformationen der Antike 10, Berlin, de Gruyter, 2009
- Kitzbichler, J., Lubitz, K., Mindt, N. (Hgg.), *Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*, Transformationen der Antike 9, Berlin, de Gruyter, 2009
- Marinescu, Adrian, *Observații de ordin general privind înțelegerea, traducerea și editarea (modernă a) textului patristic*, în „Studii Teologice”, 2 (2005), p. 152-190
- Papadopoulos, Stylianos G., *Teologie și limbă. Teologie experimentală, limbă convențională*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007
- Portaru, Marius, *Contribuția pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993) în domeniul traducerilor patristice în România. Problema cronologiei traducerilor, principiile traductologice și receptarea critică*, în „Studii Teologice”, 3 (2008), p. 103-141
- Portaru, Marius, *Natura textului patristic, regula fidei a traductologiei patristice*, în „Studii Teologice”, 3 (2009), p. 131-175
- Portaru, Marius, *Principii de traducere a textului patristic. Studiu de caz: traducerea în românește a operei Sfântului Maxim Mărturisitorul de către Părintele Dumitru Stăniloae*, teză de licență, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București, 2008
- Zamfirescu, Dan (ed.), *Paisianismul: Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, volum alcătuit în întâmpinarea primului Congres ecumenic internațional „Paisie Velicicovski și mișcarea/moștenirea sa spirituală” (Italia, Magnano, 20-23 septembrie 1995), București, Roza Vânturilor, 1996